

PATATES ÇALIŞMA GRUBU RAPORU

TÜRKİYE PATATES TOHUMCULUK SEKTÖRÜ MEVCUT DURUM, SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

BAŞKAN

Yakup KARAHAN

BAŞKAN YARDIMCISI

Ahmet Yekta TEZEL

RAPORTÖRLER

Kamil YILMAZ

Prof.Dr. Mehmet Emin ÇALIŞKAN

KOORDİNATÖR ÜYE

Ökkeş YILDIRIM

Doğa Tohumculuk A.Ş.

Tezel Tarım Ltd.Şti.

TAREKS A.Ş.

Niğde Üniversitesi

TSÜAB Yönetim Kurulu

Üyesi

ÜYELER

Korel AKLAN

Burak TURAN

Ali ÇOLHAN

Koray GÖMEÇ

Necmi İNAN

Ali KAYNAK

Ali KÖYBAŞI

Hüseyin ONARAN

Mehmet ÖTÜN

Hakan TAŞĞIN

Ali Haydar TİMUROĞLU

Doğan TOPAL

Ar Tarım A.Ş.

Frito Lay A.Ş.

Çolhan Tarım Ltd.Şti.

Gömeç Ziraî Ürünler A.Ş.

İnan-Meijer Tohumculuk

Sürde Tarım Ltd.Şti.

Ak Tohum Ltd.Şti.

Konya Şeker A.Ş.

Öztar Tohumculuk A.Ş.

Toros Tarım A.Ş.

Onur Tarım Ltd.Şti.

Alper Tohumculuk Ltd.Şti.

HAZİRAN 2016

TÜRKİYE PATATES TOHUMCULUK SEKTÖRÜ

MEVCUT DURUM, SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

1. GİRİŞ

Patates geniş kullanım alanı, yüksek verim potansiyeli ve besin değeri nedeniyle dünyada en fazla üretimi yapılan dördüncü bitkidir. Esasen bir serin iklim bitkisi olan ve ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelerde yetiştirilen patates, son on yılda yarı tropik ve tropik bölgelere doğru hızlı bir yayılma göstermiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki üretim miktarı önemli ölçüde artmıştır.

Patates, ülkemiz tarımı için de en önemli bitki türlerinden biri olup buğday, şeker pancarı, arpa ve domatesten sonra en fazla üretimi yapılan beşinci bitkidir. Üretim ağırlıklı olarak İç Anadolu Bölgesinde yapılmakla birlikte, ülkenin hemen tamamında patates tarımı yapılmaktadır. Türkiye’de son beş yıldaki patates üretim istatistikleri **Çizelge 1’de** verilmiştir. Beş yıl önceye göre ortalama olarak dikim alanlarında %8,7, üretim miktarında ise %3,2’lik bir artış olmasına rağmen bu kısa zaman dilimi içerisinde gerek dikim alanı gerekse üretim miktarı açısından çok büyük dalgalanmalar olduğu görülmektedir. Bu durum, piyasada fiyat istikrarsızlığına neden olmakta olup, patates sektörünü olumsuz yönde etkilemektedir. Ülkemizde üretilen patateslerin yaklaşık % 60’ı yemeklik, %10’u sanayilik, %10’u tohumluk ve geri kalanı da hayvan yemi, ihracat ve depo kayıpları şeklinde değerlendirilmektedir. İhracat miktarının yıllara göre önemli değişkenlik göstermesi ve sanayide kullanım oranının düşük olması, fiyat istikrarsızlığının diğer önemli nedenleridir. Ayrıca uygun depo sayısının yetersiz olması nedeniyle depo kayıpları normalin üzerinde olmaktadır.

Çizelge 1. Türkiye’de 2010-2015 yılları arasındaki patates üretim istatistikleri*.

	2011	2012	2013	2014	2015	Değişim (%) (2010-2015)
Dikim Alanı (ha)	142.874	172.087	125.030	129.703	153.879	8,7
Üretim Miktarı (ton)	4.613.071	4.795.122	3.948.000	4.166.000	4.760.000	3,2
Verim (kg/da)	3.260	2.814	3.160	3.245	3.095	-5,1

*TUIK 2015, www.tuik.gov.tr

Patates ülkemizde birim alana üretim maliyeti en yüksek olan bitkidir. Üretim ülkenin tamamında sulamaya dayalı olarak yapılmakta olup, su tüketimi ve sulama maliyeti fazladır. Dekara kullanılan tohumluk miktarının yüksek olması, fazla gübre ve zirai ilaç kullanımı,

özellikle hasat için yüksek işgücü gereksinimi, üretim maliyetini yükselten önemli unsurlardır. Ayrıca yüksek oranda su içeren hacimli bir ürün olması nedeniyle nakliye ve depolama maliyeti de yüksektir.

Tüm bitkiler içerisinde hem tohumluk maliyetinin en fazla olduğu hem de tohumluğun bitki sağlığı, verim ve kalite üzerine en fazla etkili olduğu bitki patatestir. Bu nedenle bir ülkede patates üretiminin sürdürülebilirliği açısından sağlıklı işleyen bir tohumluk üretim sisteminin varlığı zorunludur. Bu raporda, ülkemizde tohumluk patates sektörünün genel yapısı ve sorunları irdelenmiş, gerek mevcut sorunların çözümü gerekse uluslararası standartlarda bir tohumluk üretim sisteminin oluşturulması için yapılması gereken çalışmalar hakkında öneriler sunulmuştur.

2. TOHURLUK PATATES SEKTÖRÜ

Patateste diğer tarla bitkilerinin aksine tohumluk olarak yumruların kullanıldığı, vejetatif olarak çoğaltılan bir bitkidir. Kullanılan tohumluk yumruların iriliği ve dikim sıklığına bağlı olarak dekara 250-600 kg arasında tohumluk kullanılmakta olup, birim alana en fazla tohumluk kullanılan bitkidir. Bu nedenle tohumluk maliyeti, üretimin en büyük girdi kalemini oluşturmaktadır. Patatesin yumru ile çoğaltılması, birçok zararlı ve hastalık etmenlerinin daha kolay taşınmasına neden olmakta, yumrular olumsuz koşullara daha dayanıksız olmaktadır. Bu nedenle patateste kaliteli tohumluk kullanımı, diğer bitkilere göre verimlilik üzerine çok daha fazla etki yapmaktadır. Ancak ülkemizde halen patates üretiminde sertifikalı tohumluk kullanım oranları oldukça düşüktür.

Ülkemizde tohumluk patates üretim ve pazarlaması tamamen özel sektör tarafından yürütülmekte, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ise tohum politikalarının oluşturulması, destekleme ve denetleyici görevlerini yerine getirmektedir. Türkiye’de tohumluk patates üretimi halen büyük ölçüde yurtdışına bağımlı olup Temel-1 veya Temel-2 kademedeki ithal edilen tohumluklar ülke içerisinde çoğaltılarak Sertifikalı-1 veya Sertifikalı-2 kademelerinde pazarlanmaktadır. Son yıllarda bazı firmalar tarafından üst kademe (Süper Elit) tohumluk üretimine yönelik yatırımlar yapılmaya başlanmıştır. Türkiye’de son beş yıla ait tohumluk istatistikleri **Çizelge 2’de** verilmiştir.

Çizelge 2. Türkiye’de 2011-2015 yılları arasındaki patates tohumluk istatistikleri.

	2011	2012	2013	2014	2015
Dikim Alanı (ha)*	142.985	172.087	125.030	129.703	153.879
Tohumluk İhtiyacı (ton)**	500.447	602.304	437.605	453.960	538.576
Tohumluk Üretimi (ton)***	96.295	185.485	150.908	163.269	175.397
Tohumluk İthalatı (ton)***	20.788	18.997	8.041	18.823	38.440
Tohumluk İthalatı (bin \$)***	18.794	14.822	7.124	16.505	24.162
Tohumluk Yeterlilik Oranı	19,2	30,8	30,6	36,0	32,6

(%)

* TUİK, 2016. ** Tohumluk kullanım miktarı 350 kg/da, ***GTHB-BÜGEM

Ülkemizde sertifikalı tohumluk patates ihtiyacı yıllık dikim alanlarına bağlı olarak yaklaşık 450-600 bin ton arasında değişmektedir. Beş yıllık dönemde yıllık ortalama 21.014 ton, toplamda ise 105.069 ton tohumluk patates ithal edilirken, toplam 81,4 milyon Dolar döviz ödenmiştir. Sertifikalı tohumluk üretim miktarımız 2011 yılından sonra önemli bir artış göstermiş ve tohumluk yeterlilik oranları %30'lar düzeyine ulaşmıştır. Ancak bu oran AB ülkeleri ile kıyaslandığında yine de oldukça düşük olup, halen üretimin %70'i hiçbir hastalık ve zararlı kontrolü yapılmayan, tohum niteliği taşımayan, yemeklik olarak üretilmiş patates yumruları kullanılarak yapılmaktadır. Bu durum, birçok hastalık ve zararlı organizmanın patates üretim alanlarına yayılmasına neden olmakta ve ülkemizde patates üretiminin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Ülkemizde tohumluk patates üretiminde ithalata bağımlılığın azaltılması, sertifikalı tohumluk üretim ve kullanım oranlarının artırılabilmesi için sağlıklı işleyen bir kontrol ve sertifikasyon sisteminin uygulamaya sokulması zorunludur.

Ülkemizde tohumluk patates üretimi yapan özel firma sayısı her geçen gün artmaktadır. Halen TSÜAB 'a kayıtlı 720 tohum şirketi bulunmakta olup, bunun 132 tanesi (%18) patates tohumculuğu ile işgal etmektedir. Şirket sayısının bu şekilde artmasında, 2011 yılından itibaren ithal edilen tohumluğun doğrudan çiftçilere satışının yasaklanarak sadece tohumluk üretim şirketlerine satılması ve tamamının sertifikalandırılması zorunluluğunun getirilmesi etkili olmuştur. Sertifikalı tohumluk üretiminin 2012 yılından itibaren çok hızlı artması da aynı uygulamanın bir sonucu olmuştur. Bununla birlikte firma sayısının artması, tohumluk kontrol ve sertifikasyon işlemlerinin aksamasına, laboratuvar analizlerinin gecikmesine, bölgelere göre farklı ve çelişkili uygulamaların yapılmasına neden olabilmektedir. Patates tohumluk üretiminin, diğer tüm bitkilerden farklı olmasına rağmen patatese özelleşmiş bir kontrol ve sertifikasyon biriminin olmaması yukarıda sayılan sorunların ana kaynağını oluşturmaktadır. Ülke ve sektör hedeflerine uygun olarak tohumluk patates üretiminin artırılması, ülkemizin önemli bir tohumluk patates üretim üssü haline getirilebilmesi için patatese özgü sektörün yönetiminde, bakanlığın denetiminde özel bir tohumluk sertifikasyon biriminin oluşturulması ve bu amaçla laboratuvar kurulması bir zorunluluk olarak görülmektedir.

3. TOHURLUK PATATES SEKTÖRÜNDE AR-GE ÇALIŞMALARI

Türkiye'de patates ile ilgili AR-GE çalışmaları ağırlıklı olarak Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığına bağlı araştırma enstitüleri ve üniversiteler tarafından yapılmaktadır. Patates üretiminin en fazla olduğu Niğde ilinde Bakanlığa bağlı bir Patates Araştırma İstasyonu bulunmaktadır. Kamu araştırma kurumları yanında patates tohumluk sektöründe faaliyet gösteren bazı firmaların da araştırmacı kuruluş yetkisi bulunmaktadır. Ancak bu firmaların çoğunda araştırma altyapısı ve istihdam edilen araştırmacı sayısı çok yetersiz olup yürütülen araştırma faaliyetleri genellikle çeşit adaptasyon denemeleri ile sınırlı kalmaktadır. Ülkemizde sertifikalı tohumluk patates üretiminin artırılması ve sektörün gelişimi açısından AR-GE çalışmalarının desteklenerek artırılması zorunluluktur. Tohumluk patates üretiminin tamamen özel sektör tarafından yapılması nedeniyle özellikle özel sektör AR-GE altyapısının ve

faaliyetlerinin artırılmasına yönelik program ve destek mekanizmalarına ihtiyaç vardır. Tohumluk patates sektörü açısından öncelikli AR-GE konuları; 1) Yerli çeşit ıslahı, 2) Yüksek kademe tohumluk üretimi ve tohumluk üretiminde verimliliğin artırılması, 3) Tohumluk üretimi açısından önemli hastalık ve zararlıların kontrolü, 4) Hastalık-zararlı kontrolüne yönelik erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesi olarak sıralanabilir.

Yerli çeşit ıslahı, tohumculuk sektörünün gelişimi için vazgeçilmez unsur olup, son yıllarda ülkemizde bu yönde önemli proje destek programları uygulamaya sokulmuştur. Son dört yıl içerisinde TÜBİTAK tarafından gerek akademik camia gerekse özel sektöre yönelik olarak hazırlanan özel çeşit ıslah proje çağrılarında (ARDEB 1003, TEYDEB 1511) patates çeşit ıslahı da öncelikli konular arasına alınmıştır. Aynı şekilde TAGEM tarafından her yıl açılan AR-GE proje çağrılarında genellikle patateste çeşit ıslahı da öncelikli konular arasına alınmaktadır. Son yıllarda proje çağrılarında özel yer verilmesi nedeniyle çeşit ıslah programlarının başlatılmasına rağmen, tüm proje destek programlarında proje sürelerinin azami 3 yıla sınırlandırılması, çeşit ıslah programlarının sürekliliği ve verimliliğini olumsuz etkilemektedir. Patateste bir çeşidin ıslah edilme sürecinin en az 10 yıl olduğu göz önüne alındığında, özellikle özel sektörün çeşit ıslah projelerine girmesini teşvik edici uygulamaların yürürlüğe sokulması zorunludur. Ayrıca çeşit ıslah programlarına biyoteknolojik yöntemlerin entegrasyonunun sağlanması, yabancı gen kaynaklarının toplanması ve kullanımını içeren ön ıslah programlarının başlatılması (üniversite ve araştırma enstitüleri) büyük önem taşımaktadır.

Özel sektörün AR-GE faaliyetlerini teşvik etmek amacıyla çıkarılan 26/2/2016 tarih ve 6676 Sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, özel sektör için önemli avantajlar sunmaktadır. Bununla birlikte tohumculuk sektörünün genel yapısı itibarıyla bu kanunun sağladığı birçok avantajdan yararlanma olanağı bulunmamaktadır. Bu nedenle bu kanunun uygulaması ile ilgili bazı özel düzenlemeler ihtiyaç duyulmaktadır. Tohumculuk sektöründe çok fazla AR-GE personelinin istihdam edilmesine ihtiyaç bulunmamaktadır. Bu Kanun, özel sektör AR-GE merkezi kurulumu için gerekli elli tam zaman eşdeğer Ar-Ge personeli sayısını on beşe kadar indirmeye, kanuni seviyesine kadar artırmaya veya belirlenen sınırlar dâhilinde sektörler itibarıyla farklılaştırmaya, Bakanlar Kurulunu yetkili kılmıştır. Tohumculuk sektörü için bu sayının Bakanlar Kurulu tarafından bir an önce 15'e (mümkünse 10'a) indirilmesi yararlı olacaktır. Aynı şekilde AR-GE merkezlerinin teknoloji geliştirme bölgelerinde, teknoparklarda kurulması durumunda çeşitli vergi muafiyetleri sağlanmaktadır. Ancak tohumculukla ilgili AR-GE çalışmalarının bu bölgelerin sınırları içerisinde yürütülmesi çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Bu nedenle tohumluk sektörü için bu merkezler dışında kurulacak AR-GE merkezleri için de aynı destek mekanizmalarının uygulanması yararlı olacaktır.

Yukarıdaki açıklamaları ışığında tohumluk patates sektöründe AR-GE faaliyetlerinin artırılması ve yaygınlaştırılması için yapılması gereken çalışmalarla ilgili öneriler aşağıda sıralanmıştır:

- 1) Çeşit ıslah projelerinin destek sürelerinin, azami üç yıl yerine bir ıslah döngüsünü (melezleme-tescil başvurusu) kapsayacak şekilde düzenlenmesi gerekir. Bunun için

mevzuat değişikliği ile proje azami süreleri artırılabilceği gibi, üç yıllık projelerin bazı izleme ve değerlendirme aşamaları ile üç defaya kadar tekrar proje önerisini sunmaya gerek kalmadan üçer yıllık dönemlerle yenilenmesi şeklinde düzenleme yapılabilir.

- 2) Çeşit ıslahına yatırım yapacak firmalara uzun vadeli (örneğin 10 yıl) faizsiz kredi uygulamaları başlatılmalıdır. Bu sayede firmaların kendi kaynakları ile AR-GE çalışmalarına yatırım yapması teşvik edilecektir.
- 3) Kamu kaynaklı (TÜBİTAK, TAGEM, Kalkınma Ajansları, vb.) proje çağrılarında üst kademe tohumluk üretimi, hastalık-zararlı kontrolü ve erken uyarı sitemlerinin geliştirilmesine yönelik araştırmalar da öncelikli konular arasına alınmalıdır.
- 4) Özel sektörün AR-GE merkezleri kurmalarının kolaylaştırılması sağlanmalıdır.
- 5) Tohumculuk AR-GE merkezlerinde çalıştırılacak tam zaman eşdeğer Ar-Ge personeli sayısının 6676 sayılı kanuna dayanılarak Bakanlar Kurulu tarafından on beş (mümkünse 10'a) indirilmelidir.
- 6) Tohumculuk sektöründe teknoloji geliştirme bölgeleri ve teknoparklar dışında kurulacak AR-GE merkezleri için de aynı personel destekleri ve vergi muafiyetleri verilmelidir.
- 7) Tohumculuk sektöründe özel sektör-kamu-üniversite işbirlikleri teşvik edilmelidir.
- 8) Sektörün acil ihtiyaç duyduğu AR-GE çalışmaları için TSÜAB ve TÜRKTOB tarafından güdümlü proje destekleri verilmelidir.

4. TOHURLUK PATATES ÜRETİMİ

Türkiye'de tohumluk patates üretimi ağırlıklı olarak Temel-1 veya Temel-2 kademedede ithal edilen tohumluğun çoğaltılarak Sertifikalı-1 veya Sertifikalı-2 kademesinde pazarlanması şeklinde yapılmaktadır. Bununla birlikte son yıllarda bazı firmalar doku kültürü ve üst kademe tohumluk üretimine yatırımlar yaparak, Süper Elit kademededen başlayarak tüm tohumluk kademelerini yurt içinde üretme yönünde önemli aşamalar sağlamışlardır. Geçmiş yıllarda ithal edilen tohumlukların önemli bir kısmı yurt içindeki çoğaltımdan sonra sertifikalandırılmadan pazarlanmakta ve bu nedenle de sertifikalı tohumluk üretim miktarları çok düşük gözükmekteydi. Ancak, 2011 yılından itibaren ithal edilen tohumluğun doğrudan çiftçilere satışının yasaklanması ve tamamının tohumluk üretiminde kullanılarak, sertifikalandırma zorunluluğunun getirilmesi, sertifikalı tohumluk miktarının artmasını sağlamıştır. Bu tarihten sonra tohumluk patates üreticisi firma sayısı hızla artış göstererek 2016 yılı Haziran ayı itibariyle 132'ye ulaşmıştır. Aslında bu firmaların önemli bir kısmı tohum üreticisi değil tohum yetiştiricisi statüsünde olmasına rağmen sektörde sözleşmeli üretimin yaygın olmaması nedeniyle üretici firma olarak yetki almaktadırlar. Bu durumda çok fazla sayıda tohumluk üretici firmanın olması, kontrol ve sertifikasyon işlemlerini zorlaştırmaktadır. Tohumluk patates sektöründe sözleşmeli üretim modellerinin geliştirilmesi ve teşvik edilmesi uzun vadede üretim sisteminin daha sağlıklı işlemlerini sağlayacaktır.

Tohumluk üreticisi firma sayısının ve üretiminin artmasıyla birlikte tohumluk üretim alanlarının bulunması ve korunması önemli bir sorun yaratmaya başlamıştır. Patates çok sayıda hastalık ve zararlısı olan bir bitki olup, tohumluk üretiminin mutlaka hastalıklardan ari,

izole alanlarda yapılması gerekmektedir. Ancak ülkemizde tohumluk üretim alanları ayrılmış değildir. Tohumluk üreticisi firmalar her yıl tohumluk üretimine uygun, temiz alan arayışına girmekte, buldukları yeni alanlara yüksek maliyetlerle ulaşım, konaklama, enerji ve sulama altyapısını kurmaktadır. Ancak ertesini yıl aynı bölgeye tohumluk üretimi yapmayan birileri tohumluk vasfı olmayan yumrularla patates dikimi yaparak, bölgede tohumluk üretimini riske sokmaktadır. Bu şekilde kontrolsüz yayılma ile yakın bir gelecekte ülkemizde tohumluk patates üretimine uygun alan kalmayacaktır. Bu nedenle tohumluk patates üretimine uygun alanların belirlenerek özel tohumluk üretim alanı olarak tahsis edilmesi büyük önem taşımaktadır. Halen yürürlükte olan 5553 sayılı *Tohumculuk Kanunu*'nun 5. maddesi, tohumlukların yetiştirileceği özel üretim alanlarının özellikleri ile sınırları içerisinde tohumluk üretimi yapan ve bitkisel ürün yetiştiren gerçek veya tüzel kişilerin uyması gereken hususlar yönetmelikle belirleneceğini; bu alanların sınırları içerisinde Bakanlıkça izin verilmeyen tohumluk veya bitkisel ürün yetiştirilemeyeceğini hüküm altına almıştır. Bu kanuna dayalı olarak hazırlanan ve 13/5/2008 tarih ve 26875 Sayılı Resmi Gazete de yayınlanan "*Tohumlukların Yetiştirileceği Özel Üretim Alanlarının Özellikleri ve Bu Alanlarda Uyulması Gereken Kuralların Belirlenmesine Dair Yönetmelik*" kapsamında bu yetki illerde oluşturulan Tohumluk Komisyonuna verilmiş, ancak bugüne kadar etkin bir şekilde uygulanamamıştır.

Patates tohum üretiminde karantinaya tabii bazı hastalıkların yaygınlaşmasının engellenmesi amacıyla münavebe sisteminin etkin kullanılması, bazı bölgelerde yemeklik olarak üretilen ürünlerin dikimlerinin önüne geçilmesi gerekmektedir. Bu amaçla patates üretim alanlarının kayıt altına alınması, gerekirse kota sistemine geçilmesi ve üst kademe, sertifikalı ve yemeklik üretimlerinde münavebenin ülke genelinde tavizsiz uygulanması önemlidir.

Uluslararası standartlarda en fazla 55-65 mm yumrular tohumluk olarak kabul edilmekte, daha iri yumrular ise tohumluk olarak sertifikalandırılmamaktadır. Ülkemizde tohumluk patateslerde yumru iriliği açısından bir üst limitin olmaması, üreticilerin tohumlukları gereğinden fazla büyütme yoluna açmaktadır. Bu nedenle birçok firma tohumluk üretiminde hastalık riskini azaltmak açısından çok önemli bir uygulama olan üst öldürme işlemini yapmamaktadırlar. Üst öldürme Hollanda, Fransa, Almanya gibi ülkelerde tohumluk üretiminde yaygın olarak kullanılan (Hollanda'da zorunlu) bir uygulamadır. Tohumlukların çok iri olması hem üretim aşamasında hastalık bulaşma riskinin artmasına neden olmaktadır üreticilerin tohumluk maliyetlerinin yükselmesine yol açmaktadır. Bu nedenle ilgili yönetmelikte değişiklik yapılarak tohumluk patateslerde yumru büyüklüğü için üst sınır (65 mm) getirilmesi uygun olacaktır.

Tohumluk patates üretimi ile ilgili yukarıda yapılan açıklamalar ışığında Çalışma Grubumuz tarafından yapılan tespit ve öneriler aşağıda özet halinde sıralanmıştır:

- 1) Tohumluk patates sektöründe sözleşmeli üretim modellerinin geliştirilmesi ve teşvik edilmesi uzun vadede üretim sisteminin daha sağlıklı işlemini sağlayacaktır.
- 2) ÇKS(Çiftçi Kayıt Sistemi)'de prosedürlerin azaltılması, kolaylaştırmalar yapılarak uygulanabilir hale getirilmelidir.

- 3) Tohumluk patates üretimine uygun alanların bir an önce belirlenerek özel tohumluk üretim alanı olarak tahsis edilmesi, bu bölgelerde belirli kademelerin altında tohumluk kullanımının yasaklanması sağlanmalıdır.
- 4) Sertifikalı patates üretim alanlarında üst kademe ve sertifikalı tohumluk üretimlerinde arazi temininde münavebe koşullarının sağlanması amacıyla "Tohumlukların Yetiştirileceği Özel Üretim Alanlarının Özellikleri Ve Bu Alanlarda Uyulması Gereken Kuralların Belirlenmesine Dair Yönetmelik" te Tohumculuk Yasasının 5nci maddesi kapsamında patatesteki münavebe, yer temini ve tohum üretimi ile ilgili diğer hususların düzenlenmesi ve çiftçi, tohum yetiştirici ve üreticilerinin karşılıklı uyacakları kuralların belirlenmesi ve uygulanması gerekmektedir.
- 5) Patates tohum üretiminde karantinaya tabii bazı hastalıkların yaygınlaşmasının engellenmesi amacıyla münavebe sisteminin etkin uygulanması sağlanmalıdır.
- 6) Yurtiçinde üretilen veya ithal edilen üst kademe sertifikalı patates tohumluklarının Tohum Veri Yönetim Sistemi (TVYS)'ne tanımlarının zamanında ve eksiksiz yapılması ve bu sertifikalara ait bilgilerin (çeşit, miktar, parti no, vb.) bakanlık tarafından patates tohum üreticilerine verilecek bir şifre veya bağlantı ile paylaşılması gerekir. Bu şekilde beyanname verilmesi aşamasında kaynak sertifika bilgileri ile ilgili sıkıntılar ortadan kalkacaktır.
- 7) Yönetmelikte değişiklik yapılarak tohumluk yumru iriliğine üst sınır (65 mm) getirilmelidir.

5. TOHURLUK KONTROL VE SERTİFİKASYON İŞLEMLERİ

Tohumluk patates üretiminde sertifikasyon süreci oldukça uzun ve çok sayıda bürokratik işlem içerdiğinden, üretici firmaların en fazla sorun yaşadığı konudur. Sertifikalı patates tohum üretim süreci;

- Tohum üretim alanının belirlenmesi (ön bitki, ÇKS kayıtları, bazı zararlı organizmaların tespiti için toprak analizleri),
- Beyanname verilmesi (GTHB İl Müdürlükleri),
- Tarla Kontrolleri, (çeşit kimliği, ön bitki, izolasyon, çeşit safiyeti ve tür saflığı),
- Partilendirme (her bir üretim parseli bir tohum partisi olarak kabul edilmektedir),
- Depo Kontrolleri (hastalık kontrolleri, harici şekil bozuklukları, toprak ve yabancı maddeler),
- Boylama, Ambalajlama ve Etiketleme, Numune Alma (hastalık testleri için),
- Zirai Mücadele veya Karantina Laboratuvarında yumruda hastalık testleri,
- Sertifikalandırma,
- Post Kontrol Testleri, Pazarlama ve Piyasa Denetimi safhalarından oluşmaktadır.

Sertifikalı tohum üretiminin sağlıklı, kaliteli ve hızlı ve zamanında yapılabilmesi için bütün aşamalarında sistemin problemsiz yürütülmesi gerekir. Bununla birlikte bu süreçlerin birçoğunda aksamalar, işlemlerin zamanında tamamlanmamasından kaynaklanan mağduriyetler söz konusu olabilmektedir. Özellikle laboratuvar analizlerinin (dikim öncesi toprak ve yumru, çıkış sonrası bitki ve hasat dönemi yumru analizleri) çok uzun sürmesi önemli mağduriyetlere neden olmakta; çoğu zaman tohumlukların etiketsiz ve sertifikasız

olarak (özellikle erkenci/turfanda bölgelerde) dikimine neden olmaktadır. Bu konuda acil önlem olarak GTHB' a bağlı Ziraî Mücadele Araştırma Enstitüleri ve Ziraî karantina Müdürlüklerinin etkin olarak görevlendirilmesi ve analizlerin zamanında yapılması sağlanmalıdır. Bu amaçla, firmalar tarafından sertifikalı tohum üretim miktarları ve yapılacak tohum ithalatı miktarlarını önceden TSÜAB'a bildirmeleri durumunda, TSÜAB bu bilgileri GTHB'na ileterek iş yoğunluğunun Ziraî Karantina ve Ziraî Mücadele Araştırma Enstitüsü Müdürlükleri arasında eşit dağıtılması sağlanabilir. Sertifikasyona esas analizlerin uzun sürmesi yanında ücretlerinin de yüksek olması sertifikalı tohumluk üretim maliyetlerine olumsuz olarak yansımaktadır. Ücretlerin makul düzeylere çekilmesi önem taşımaktadır.

Patateste tohumluk üretiminin her aşaması diğer bitkilerden oldukça farklılık göstermektedir. Bitkinin çok fazla sayıda hastalık ve zararlısının olması nedeniyle kontrolörlerin bu alanda uzman kişiler olması gerekmektedir. Bu nedenle tohumluk patates üretiminde söz sahibi ülkelerin tamamında, patates sertifikasyon sisteminin bu amaçla kurulmuş özel kurumlar tarafından yapıldığı görülmektedir. Ancak ülkemizde bu amaçla kurulmuş özel bir kurum olmadığı gibi birçok işlemin farklı kamu kurumları tarafından yapıldığı çok başlı bir sistem vardır. Bu sorunların çözümü, tohumluk patates sertifikasyon sisteminin uluslararası standartlarda ve daha sağlıklı işlemesi için sadece patates tohumluk sertifikasyonundan sorumlu bir birimin oluşturulması gerekmektedir. 5553 Sayılı Tohumculuk Yasasının 15.maddesi Bakanlığın tohumluk sertifikasyon yetkisini kısmen veya tamamen bir birliğe, kamu kurum ve kuruluşlarına, özel hukuk tüzel kişilerine veya üniversitelere; şartları belirlenmek kaydıyla, süreli veya süresiz olarak devretmesine imkan tanımaktadır. Bu amaçla atılacak en doğru adım TSÜAB bünyesinde kurulan TOHUM SERTİFİKASYON ANONİM ŞİRKETİ' nin patates sertifikasyonu konusunda yetki devri olarak, gerekli altyapıyı oluşturması ve sertifikasyon sistemini üstlenmesidir. Bu amaçla kurulacak birimin, tohumluk patateslerin %90'ının depolandığı Nevşehir ilinde kurulması en akılcı uygulama olacaktır. Kurulacak laboratuvarın Bakanlık tarafından yetkilendirilmiş, patates sertifikasyonu ve hastalık testlemeleri konularında uluslararası akreditasyon normlarını karşılayan, ulusal ve uluslararası standartlara uygun analiz yapan ve kararlarında bağımsız olan bir yapıda olmalıdır. Patates sertifikasyon sisteminin altyapısının (laboratuvar, depo, personel, vb.) kurulum maliyetinin yüksekliği nedeniyle TSÜAB tarafından bu yatırımın yapılamaması durumunda, patates tohumculuğu yapan firmaların bu şirkete eşit oranlarda ortak olması sağlanarak bu yatırım finanse edilebilir.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında tohumluk patates sertifikasyon sisteminin iyileştirilmesi ve daha etkin hale getirilmesi için yapılması gereken çalışmalar ile ilgili çalışma grubumuzun önerileri aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır:

- 1) Mevcut sertifikasyon sisteminde toprak ve yumru örneklerinin laboratuvar analizlerinin çok uzun sürmesi, sistemde önemli aksamalara neden olmaktadır. Ayrıca yüksek analiz bedelleri tohumluk üretim maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır. Laboratuvar analiz süreçlerinin mümkün olduğunca kısaltılması, ücretlerin azaltılması gerekmektedir.
- 2) Tohumluk patates sertifikasyon işlemleri yetkisi TSÜAB bünyesinde kurulan Tohum Sertifikasyon A.Ş.'ne devredilmeli; ilgili şirket en kısa sürede laboratuvar, personel ve diğer altyapılarını tamamlamalıdır.

- 3) Tohumluk patates sertifikasyon sisteminin kurulumu için gerekli yatırım maliyetinin tamamının TSÜAB tarafından karşılanamaması durumunda, patates tohumculuğu yapan firmaların Tohum Sertifikasyon A.Ş.'ne (veya bu şirket bünyesinde kurulacak alt şirkete) eşit oranlarda ortak olması yoluyla gerekli yatırımlar yapılmalıdır.
- 4) TSÜAB bünyesinde kurulacak tohumluk patates sertifikasyon biriminin merkezinin ve tüm laboratuvarlarının, tohumluk patates firmalarının yaklaşık %40'ının bulunduğu ve toplam tohumlukların %95'inin depolandığı Nevşehir ilinde kurulması gerekir. Bu oluşum için daha önce Nevşehir Sanayi ve Ticaret Odası yer tahsisi taahhüt etmiştir.
- 5) Tohumluk Sertifikasyon Şirketi bünyesinde tohumluk patates sertifikasyon biriminin kurulmasından sonra ivedilikle birimin kurulumundan sorumlu bir yönetici atayarak tam yetkili olarak çalışması sağlanmalıdır.

6. DESTEKLER, DESTEKLEME MODELİ VE POLİTİKALARI

Tohumluk patates sektörü ile destekleri üretimi teşvik amaçlı tohumluk üreticilerinde verilen destekler, sertifikalı tohumluk kullanımını teşvik amaçlı çiftçilere verilen destekler ve tohumluk ihracatını artırmak amacıyla tohumluk üreticilerine verilen destekler olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır.

Sertifikalı patates tohumluğu üreticilerine 2016 yılı için 0,10 TL/kg olarak açıklanmıştır. Patatesin dekara veriminin diğer bitkilere göre yüksek olması nedeniyle verilen toplam destek yüksek gibi gözükmemektedir. Ancak tohumluk patates üretim maliyeti (yaklaşık 2500 TL/da) göz önüne alındığında, verilen desteğin toplam maliyete oranı çok düşük kalmaktadır. Bu nedenle verilen desteğin patateste yerli tohumluk üretimini teşvik edici etkisinin yüksek olduğu söylenemez. Hatta tohumluk üreticileri olarak, sertifikalı tohumluk üretim desteğinin kaldırılarak (veya sadece sertifikasyon giderlerini karşılamaya yetecek kadar tohumluk üreticilerine destek verilmesi), tohumluk kullanıcılarına/ çiftçilere yurtiçi sertifikalı tohumluk kullanım desteği olarak verilmesi önerilmektedir. Bununla birlikte ilk kez bu yıl yürürlüğe konan uygulamayla yüksek kademe tohumluk üretimine ilave destekler getirilmiştir. Patateste Temel 2 ve 3 kademe yapılan üretimler için normal tohumluk üretim desteğine % 50 ilave, Temel 1 kademe üretimi için % 100 ilave, Ön Elit ve Elit üretimi için % 500 ilave ve Süper Elit üretimi için % 2000 ilave destek ödemesi yapılacaktır. Bu uygulama ülkemizde özellikle üst kademe tohumluk üretimini teşvik açısından yararlı ve devam ettirilmesi gereken bir uygulamadır. Bu uygulama ile ilgili eleştirimiz, mini yumru olan süper elit sınıfındaki patateslere kg bazında destek verilmesidir. Bu sınıftaki yumrulara desteğin adet bazında verilmesi daha anlamlı olacaktır. Havza bazlı destekler sistemine belli bölgeler için tohumluk patatesin dahil edilmesi önem taşımaktadır.

Üreticilere verilen sertifikalı tohumluk kullanım desteği, tohumluk üreticisine dolaylı destek niteliğindedir. Bununla birlikte, her ne kadar 2016 yılında destek miktarı iki katına çıkarılsa da, verilen destek sertifikalı tohumluk kullanımını özendirici bir cazibeye sahip değildir. Ülkemizde patates üretiminde ortalama tohumluk kullanım oranı 350 kg/da olarak hesaplanmaktadır. Bu durumda dekara tohumluk maliyeti 1000 TL'nin üzerinde olmaktadır. Ancak verilen sertifikalı tohumluk kullanım desteği 2016 yılı için 80 TL/da olarak açıklanmıştır (2015 yılı için 40 TL/da). Görüldüğü gibi verilen destek miktarı toplam tohumluk maliyetinin çok altındadır. Bu miktarın sertifikalı tohumluk kullanımını gerçek

manada özendirici bir miktara (örneğin 250-300 TL/da) yükseltilmesi gerekir. Yukarıda da bahsedildiği gibi bu miktar, tohumluk üreticilerine verilen destekten kesilerek karşılanabilir.

Kayıt dışı, sertifikasız ve hastalıklı yumruların kullanımını azaltmak amacıyla Sertifikalı tohum kullanan ve beyan eden çiftçilere üretim sonunda müstahsil makbuzuna bağlı olarak satış faturasına istinaden telafi edici ürün destek primi olarak 0,05TL/kg ödenmelidir.

Tohumluk patatesten ihraç edilecek ürünlere destek verilmesi önemli olup, üretimin yüksek olduğu yıllarda piyasada istikrar sağlanmış olacaktır. Bu desteklerin ton başına 50 Avroya veya nakliye karşılayacak oranlara (navlun) yükseltilmesi, patates tohumculuk sektöründeki sıkıntıları azaltacaktır. Ayrıca GTHB tarafından ihracatın kolaylaştırılması ve bürokratik prosedürlerin azaltılması için tedbir ve düzenlemeler yapılması sektöre katkı verecektir.

Doğrudan tohumlukla ilgili destekler yanında kırsal kalkınma ve tarımsal yatırımlarda makina ve ekipman için uzun vadeli tarımsal kredi imkanları tohum endüstrisine de sağlanmalıdır. İlave olarak, makinalar için uygulanan KDV oranlarının %1'e çekilmesi sektörün gelişmesine olumlu katkı yapacaktır. Sonuç olarak tohumluk patates sektörüne verilen doğrudan ve dolaylı desteklerle ilgili çalışma grubumuzun önerileri aşağıda özetle halinde sıralanmıştır:

- 1) Tohumluk üretimi için verilen destek miktarı, tohumluk üretim maliyetinin ancak küçük bir miktarını karşılamakta olup, teşvik edici nitelikte değildir. Tohumluk üretim desteğinin sertifikasyon giderlerini karşılayacak kadar olması, geri kalan miktarın çiftçilere yurtiçi tohumluk kullanım desteğine eklenmesi ve artırılması daha yararlı olacaktır.
- 2) Üst kademe tohumluk üretimleri (Süper Elit, Ön Elit, Elit, Temel 1 ve Temel 2) için mevcut desteklerin muhafaza edilmesi ve artarak devam etmesinin sağlanmalıdır. Ancak Süper Elit kademe tohumluklar için desteğin ağırlık yerine adet üzerinden verilmesi daha anlamlı olacaktır.
- 3) Üreticilere verilen tohumluk kullanım desteklerinin, tohumluk maliyetinin en az %25-30'unu karşılayacak düzeyde olması gerekir.
- 4) Tohumluk ihracatı için verilen destek miktarının ton başına 50 Avro veya en azından nakliye ücretini (navlun) karşılayacak düzeye yükseltilmesi yararlı olacaktır.
- 5) Tohumluk ihracatında bürokratik işlemler mümkün olduğunca azaltılmalıdır.
- 6) Kırsal kalkınma ve tarımsal yatırımlarda makina ve ekipman için uzun vadeli tarımsal kredi imkanları sağlanmalıdır.
- 7) Tohumluk üretimi ve işlenmesi için kullanılan makina alımlarında KDV oranlarının %1'e çekilmesi sektörün gelişmesine olumlu katkı yapacaktır.

7. TOHURLUK DIŞ TICARETİ

Türkiye tohumluk patates üretimi için geniş ve verimli arazi varlığına, uygun ekolojik koşullara sahiptir. Tohumluk patates üretiminde dünyada söz sahibi Hollanda, Almanya, Fransa, İngiltere gibi Avrupa ülkelerinde çok uzun yıllardır patates tarımı yapılmakta olup, tohumluk üretimi için kullanılabilecek alanlar ülkemize göre daha kısıtlıdır. Ayrıca bu ülkelerde artan işgücü maliyetleri, küresel ısınmaya bağlı yağış düzensizlikleri gibi etmenler,

tohumluk üretiminin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Bu nedenle tohumluk patates üretim ve sertifikasyon sisteminin iyileştirilmesi ve sektöre verilecek destekler ile Türkiye Avrupa, Kuzey Afrika, Ortadoğu, Kafkasya ve Yakın Doğu ülkeleri için önemli bir tohumluk patates üretim üssü olabilir. Bu amaçla akılcı ve sistematik bir dış ticaret politikası oluşturulmalıdır. Bunun için yapılması gereken çalışmalar aşağıda listelenmiştir:

- 1) Dış ticaret verilerine erişimin kolaylaştırılması ve bu verilerin düzenli temin edilmesi sağlanmalıdır.
- 2) TSÜAB bünyesinde oluşturulacak bir birim ile yurtiçi ve yurtdışı Tohum sistemleri ve ticaret verilerinin ülke bazında oluşturulması ve Pazar araştırmalarının yapılması tohum endüstrisi için gerekli verilerdir. Bu oluşturulan verilerin üyelerle paylaşılması için çalışmalar başlatılmalıdır.

8. PİYASA DENETİMLERİ

Sertifikasız, hastalık testlemeleri yapılmamış, kayıt dışı tohumluğun satışının engellenmesi ile ilgili etkin tedbirler alınmalıdır. Piyasa denetim çalışmalarının etkin yapılmasının sağlanması amacıyla piyasa denetiminde 5553 Sayılı Tohumculuk Yasasının 15. maddesi kapsamında TÜRKTOB ve Alt Birliklere GTHB tarafından yetki verilerek denetimin etkinleştirilmesi sağlanabilir.

İthal edilen tohumların firma ve çeşit bazında sertifikalandırılan miktarlarının takip edilmesi, bu tohumlukların sadece sertifikasyon sisteminde çoğaltım amaçlı kullanımı ve suiistimallere karşı yaptırım uygulanması kayıt dışı sertifikasız tohum satışlarını azaltacaktır.

Her yıl bir önceki sene için sertifikalandırılan tohumluk miktarlarının çeşit bazında Haziran ayında paylaşılması çeşit bazında üretim planlamalarının yapılması hususlarında katkı sağlayacaktır.

Bütün bölgeler için münavebe sisteminin titizlikle takip edilmesi ve cezai yaptırım uygulanması zararlı organizmaların bulaşmasını ve yaygınlaşmasını engelleyecektir.

9. PATATES SEKTÖRÜNDE SEKTÖR ETİK KURALLARININ BELİRLENMESİ

Tohumculuk sektörünün tamamında olduğu gibi patates tohum endüstrisinde de rekabet, ticari kurallar, fikri mülkiyet hakları kapsamındaki hususlar, çeşit tescili ve sertifikasyon ile ilgili hususlar sektör paydaşlarının piyasada uyması gereken etik kuralların uygulanmasını önemli kılmaktadır. Bu konuda uyulması gereken etik kurallar aşağıda sıralanmıştır:

- 1) Patates Tohum üreticileri olan şirketler öncelikle 5553 Sayılı Tohumculuk Yasası, ilgili yönetmelik ve genelgelere, bu mevzuatlarda yer alan hususlara uymayı taahhüt ederler.
- 2) Üyeler, tohum üretimi ve ticaretinde kalite güvencesini sağlamak amacıyla ismine doğru, etiket ve sertifika bilgilerine uygun satış işlemlerini yaparlar.
- 3) Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınmasına İlişkin Yönetmelik kapsamında çeşit tescili yaptırın başvuru sahiplerinin tescilden doğan haklarına riayet ederler.
- 4) Tohum üretimi, ticareti ve pazarlamasında üyeler, birbirlerini küçük düşürücü, karalayıcı faaliyetlerde bulunmaz.

- 5) Sözleşmeli tohum üretimi, boylama, paketlenme, depolama ve tedarik sözleşmelerinde karşılıklı olarak sözleşmede yer alan hususlara uygun hareket ederler. Birbirleri hakkında gerçek dışı olumsuz beyanlarda bulunmaz.
- 6) 5042 Sayılı Yeni Bitki Çeşitlerinin Korunmasına İlişkin Bitki İslahçı Hakları Yasası ve ilgili yönetmelik ve düzenlemelerde yer alan hususlara uyarlar.
- 7) Sertifikalı tohumların kullanılmasını sağlamak ve kayıt dışı tohum ticaretinin azaltılması amacıyla GTHB tarafından uygulamaya konulan mevzuatlara uygun davranırlar.
- 8) Patates tohum şirketleri, sertifikasız, etiketsiz ve kayıt dışı tohum satışı yapmayacaklarını taahhüt ederler.
- 9) Üyeler, birbirleri ile firmalar arasında veya sözleşmeli tohum yetiştiricileri ile muhtemel anlaşmazlıklar ve hukuki sorunların ortaya çıkması halinde öncelikle TSÜAB vasıtasıyla TÜRKTOB hakem kuruluna başvururlar.

10. SONUÇ

Ülkemiz tohumluk patates üretimi açısından çok önemli bir potansiyele sahiptir. Son yıllarda tohumluk patates sektöründe önemli bir gelişme eğilimi vardır. Halen TSÜAB'a kayıtlı üye sayısının yaklaşık %18'i tohumluk patates üretimi ile iştigal etmektedir. Ancak sektörün gelişimi için AR-GE, sertifikasyon sistemi ile ilgili yasal mevzuat, üretim sistemleri, destekleme politikaları açısından önemli iyileştirmelere ihtiyaç bulunmaktadır. Gerekli düzenleme ve iyileştirmeler yapılarak sektörün desteklenmesi durumunda, ülkemiz Avrupa, Kuzey Afrika, Ortadoğu, Kafkasya ve Yakın Doğu ülkeleri için önemli bir tohumluk patates üretim üssü olabilecektir. Özellikle tohumluk patates sertifikasyonundan sorumlu özel birimin oluşturulması ve uluslararası standartlarda çalıştırılması sektörün önünün açılması açısından kilit adım olacaktır. Bu amaçla TSÜAB bünyesinde kurulan Tohum Sertifikasyon A.Ş.'nin tohumluk patates sertifikasyonu için Bakanlıktan yetki devri alarak gerekli oluşumları ivedilikle tamamlaması, sektöre yapılacak en büyük katkı olacaktır.